

GÁBORI KOVÁCS JÓZSEF

A TUDOMÁNYÁGAK KORSZAKBAN FELTÉTELEZETT RANGSORA ARANY JÁNOS AKADÉMIAI TITOKNOKSÁGA IDEJÉN

CÉLKITÜZÉS, HATÁSKÖR, FELADATOK; AZ AKADÉMIA ÁLTAL KAPOTT
TÁMOGATÁS TUDOMÁNYÁGAK SZERINTI ELOSZTÁSA¹

Arany János 1865–1877 között, a magyar művelődéstörténet és a MTA fontos korszakában volt az Akadémia titoknoka, majd főtitkára. A tudományágak ezen időszakban feltételezett rangsorának pontos feltérképezése még nem történt meg. Az Akadémia történetével foglalkozó kötetek megemlékeznek ugyan az intézmény tudományokkal kapcsolatos célkitűzéseiről, az egyes tudományterületek és tudományágak helyzetéről, valamint a természettudományok fokozottabb támogatása körüli vitákról, ám részletesebb, az egyes tudományágak támogatottságát és ezek akadémiai szervezeteinek fejlettségét összehasonlító írásokat nem adnak közre.² Jelen tanulmány ennek a mulasztásnak a pótlására vállalkozik.

A *Magyar Tudományos Akadémia első évszázada* című kiadvány természettudományokkal foglalkozó írásai rendszerint nem tettek mást, mint az egymás után következő generációk munkásságát ismertették, anélkül, hogy saját tudományáguk Akadémián belüli helyzetének tárgyalására nagyobb hangsúlyt fektettek volna.³ Többnyire még annak felvázolására sem vál-

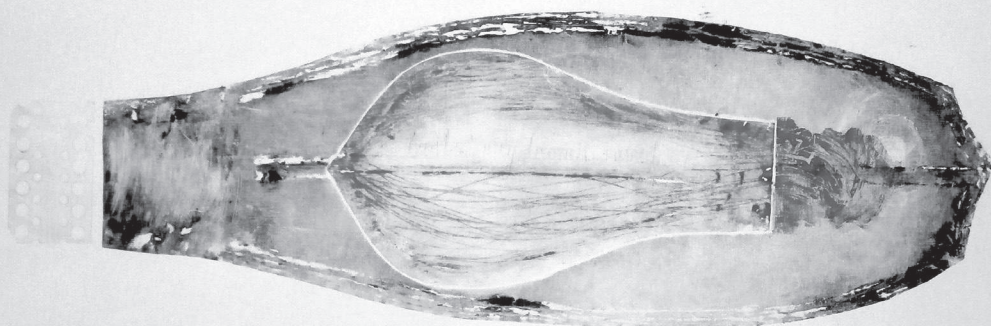
1 Az itt közölt tanulmány a szerző témáról írt, megjelenés előtt álló nagytanulmányának a része. A szerző az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének posztdoktori ösztöndíjasa, a tanulmány írásának idején az MTA posztdoktori kutatói programja támogatásában részesült.

2 PACH-VÖRÖS 1975; FRÁTER 1974; MTA 1926–1928. Ehhez lásd még SZENTGYÖRGYI 1973, 65–79.

3 HUBAY 1928; KÜRSCHÁK 1928; LENHOSSÉK 1928; MAREK 1928; NÉMETH 1928; POGÁNY 1928; VENDL 1928; ZELOVICH 1928; ZEMPLÉN 1928. Saját tudományága helyzetéről csak röviden ejt szót: FORSTER 1928; FÖRSTER 1928; KAÁN 1928; SIGMOND 1928; THIRRING 1928.

fig. 2

minden titkokat

MINDEN TITKOKAT
50X70 CM, MÉLYNYOMÁS, 2017

lalkoztak, hogy diszciplínájuk az intézmény osztályai közül melyikhez tartozott.⁴ Egyes esetekben pedig még arról sem vettek tudomást, hogy az Akadémiának 1865 előtt két osztálya foglalkozott reáltudományokkal, és következésképpen csak az 1869-es új *Alapszabályzat* által létrehozott III. – Matematikai és természettudományok – osztályról írtak.⁵ (Ugyanígy jár el később helyenként az Akadémia reáltudományainak monográfiusa, Vekerdi László is.)⁶ A tudományágak osztályokhoz történő pontos kötésének elmaradására persze magyarázatot adhat, hogy egy-egy kutató nem csupán saját tudományterületén működött, továbbá hogy az egyes tudományágak fejlődésére osztályon kívüli személyek is befolyással lehettek, illetve hogy az akadémiai tagok intézményen kívüli tevékenysége is hatással lehetett a szóban forgó tudományág fejlődésére. (Az intézményen kívüli tevékenységre ugyanakkor a tanulmányírók rendszerint kitértek.) Mindemellett az egyes diszciplínák elhatárolásának nehézségei is indokolhatták a tudományágak osztályokhoz kapcsolásának elmaradását. Miközben ugyanis az Akadémia *Alapszabályai* pontosan megadták az egyes osztályok körébe tartozó tudományágakat,⁷ számos, ekkoriban kialakuló tudományág – pl. pszichológia, nemzetgazdaság, szociológia, etnográfia⁸ – hovatartozása nem volt egyértelmű az intézmény osztály-szervezetében. A *Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada* címet viselő kötet pedig tudományterületenként, azokon belül pedig osztályonként, majd tudományáganként hoz-

4 HUBAY 1928; KAÁN 1928; KÜRSCHÁK 1928; MAREK 1928; POGÁNY 1928; SIGMOND 1928; VENDL 1928; ZEMPLÉN 1928.

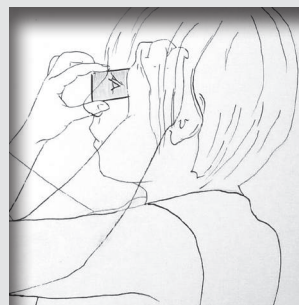
5 LENHOSSÉK 1928, 153–160. Zelovich Kornél már a Magyar Tudós Társaság kapcsán is „matematikai és természettudományi osztály”-t említ. ZELOVICH 1928, 266.

6 VEKERDI 1996, 79–80. Korábban még ugyancsak III. osztályról ír 1867-ben történt események kapcsán: PACH–VÖRÖS 1975; 233.

7 Lásd pl. AkAlm 1865; 137–139.

8 Vö. PACH–VÖRÖS 1975; 43. (A szóban forgó fejezetet R. Várkonyi Ágnes jegyzi.)

za a legfontosabb tudománytörténeti adatokat, ám a tudományok egymáshoz viszonyított helyzetére csak ritkán tér ki.⁹ Ugyancsak elvéve ejt erről szót Fráter Jánosné is az Akadémia állandó bizottságairól írott munkájában.¹⁰

Széchenyi felajánlásakor az Akadémiát nyelvművelő intézménynek szánta,¹¹ és kezdetben a Tudós Társaság erre a tevékenységre is fektette a legnagyobb hangsúlyt.¹² Még a Természettudományi Osztály és a Matematikai Osztály is a szótárkészítésre fordította ereje nagy részét.¹³ A szakirodalom ezzel egybehangzóan állapította meg, hogy az Akadémia indulásakor a társadalomtudományok jutottak a legnagyobb szerephez az intézmény szervezetében: „[e]zek közül a nyelvtudomány állt a legelső helyen, a másik hármat pedig a filozófia, a történettudomány és a »törvénytudomány«, vagyis a jogtudomány foglalta el”.¹⁴ Vekerdi László szerint még az 1840-es években is eredményesebben működött az akkor alakult Királyi Magyar Természettudományi Társulat, valamint a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlése, mint az Akadémia reáltudományokkal foglalkozó osztályai.¹⁵ Sőt, ő úgy véli, mikor az intézmény a szabadságharc leverése után, 1850-ben újrakezdte működését, még kevesebb szerep jutott benne a természettudományoknak, mint korábban. A Matematikai, valamint a Természettudományi Osztály legaktívabb tagjai ugyanis eltávoztak az országból, vagy végleg hátat fordítottak a kutatásnak.¹⁶ Persze az említett osztályok hatékonyságának ily módon történt csökkenéséért az Akadémia vezetősége nem tehető felelőssé. Megjegyzendő továbbá, hogy az intézmény más osztályainak tagjai közül is jó néhányan kényszerültek emigrációba, vagy hallgattak el. Ennek igazolására az emigráltak közül elég Szalay Lászlót, a Törvénytudományi Osztály tagját, az Akadémia ké-

9 PACH-VÖRÖS 1975.

10 FRÁTER 1974.

11 Lásd pl. SZENTGYÖRGYI 1973, 16.

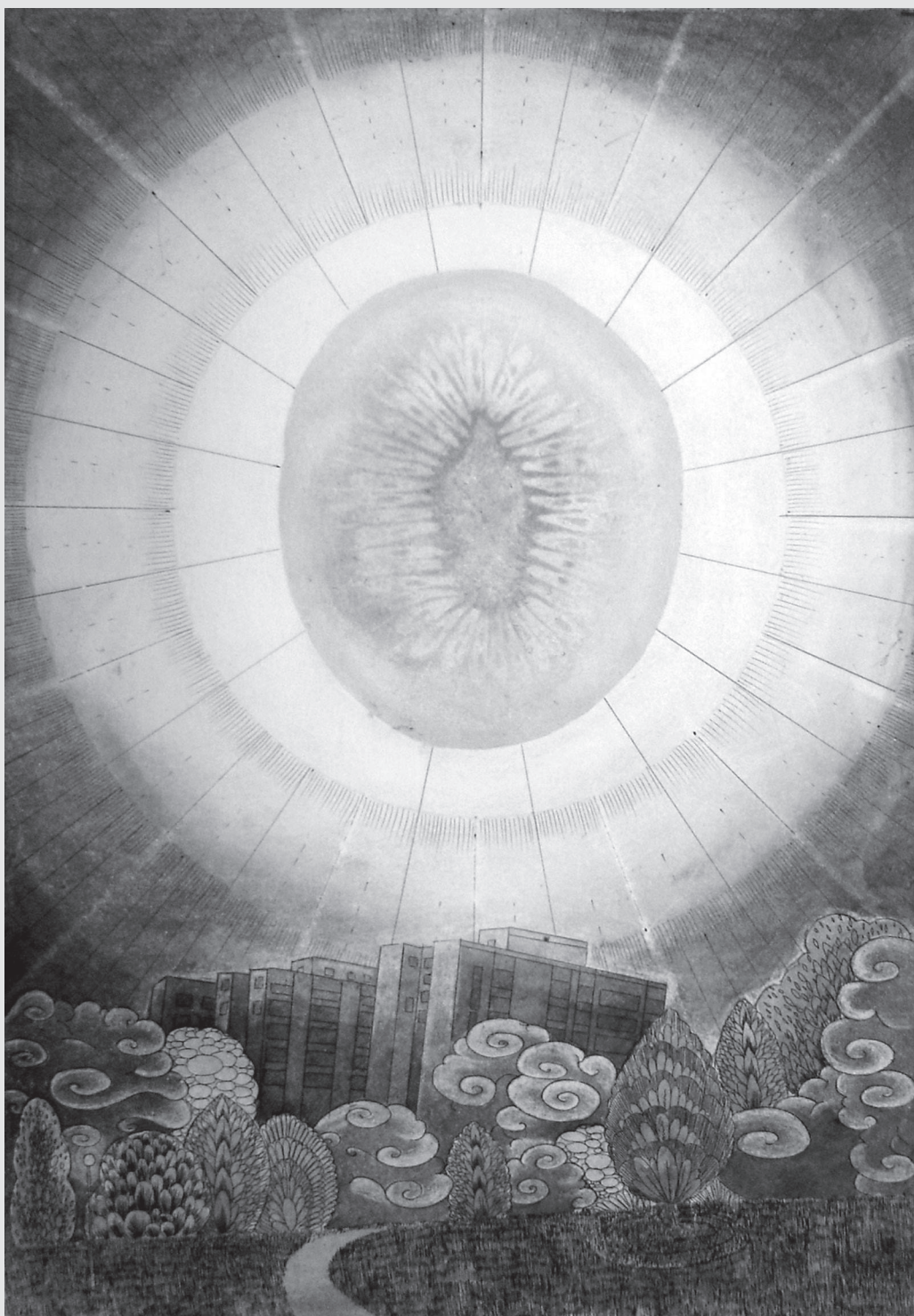
12 MTA 1881, 10; SZENTGYÖRGYI 1973, 5–6; PACH-VÖRÖS 1975, 24, 52–54, 56–57 (a fejezeteket R. Várkonyi Ágnes és Kosáry Domokos jegyzi), 5. Vö. még: FÖRSTER 1928, 87–88; HEKLER 1928, 153; LUKINICH 1928, 128–129; NÉMETH 1928, 136; SZINNYEI 1928, 14–15; VENDL 1928, 203; ZELOVICH 1928, 317–318.

13 PACH-VÖRÖS 1975, 37 (a fejezetet R. Várkonyi Ágnes jegyzi), 75 (a fejezetet Makkai László jegyzi); VEKERDI 1996, 70–71. Lásd még SZINNYEI 1928, 15–16.

14 PACH-VÖRÖS 1975, 52. (A vonatkozó fejezetet Kosáry Domokos jegyzi. Megjegyzendő, hogy Kosáry a bölcsészettudományokat is a társadalomtudományok közé sorolta.)

15 VEKERDI 1996, 71–77.

16 Uo., 79. Korábban ugyanerről írt: PACH-VÖRÖS 1975, 124.

ÉGI DISZKOSZ
29X21 cm, RÉZKARC, AKVARELL,

sőbbi titoknokát – és ebben a pozícióban Arany János elődjét –,¹⁷ valamint Pulszky Ferencet, a Nyelv- és Széptudományi Osztály későbbi elnökét említeni,¹⁸ esetleg a sokak által a magyar regényírás atyjának tartott Jósika Zsigmondot.¹⁹ Az elnémultak közül a legnevesebb egyértelműen Deák Ferenc volt, de közéjük sorolható például az 1840-es évek egyik legjobb magánjog-szakértője, Frank Ignác is, aki önkezével vetett véget életének.²⁰ Ugyanakkor Vekerdi megállapításával egybehangzó módon Fráter Jánosné is rámutatott, hogy az 1850-es és 1860-as években alakult akadémiai állandó bizottságok „többsége a humán tudományokkal foglalkozott. A természettudományok terén mindössze egy bizottság tevékenykedett.”²¹ Az akadémiai állandó bizottságok tudományági kötődése tehát ez idő tájt még mindig a humán tudományok túlsúlyát mutatja.

Mindemellett azonban az 1850-es és 1860-as években az Akadémia egyre növekvő súlyt helyezett a természettudományok művelésére,²² ami részben az 1850-es években az Uj Magyar Múzeum hasábjain lezajlott „két kultúra” vitának volt köszönhető,²³ melynek során a természettudományok fejlesztését humán tudományokkal foglalkozó tudósok is szorgalmazták. Az Akadémia Matematikai és Természettudományi Bizottságának létrehozását pedig Eötvös József és Szalay László kezdeményezésére, Csengery Antal történész és nemzetgazdász indítványozta 1860-ban.²⁴ Mindezzel párhuzamosan pedig az 1830-es évektől magán az Akadémián belül is folytak – a szakirodalom által már részletesen tárgyalt – viták a tevékenységi kör és az intézmény szerkezetének demokratizálásáról,²⁵ amelyet ideiglenesen az 1848-as,²⁶ majd végül az 1869-es *Alapszabály* valósított meg.²⁷ A demokratizálás révén nem csupán az intézmény függetlenedését és az arisztokratikus igazgatótanács átalakítását kívánták elérni, hanem az osztályok szakmai önállóságának megermentését, meg a tudományok minél szélesebb körű művelését is. Utóbbi célkitűzésben nagy szerepet játszott a természettudományok jelentőségének felismerése is. E tudományterület fontosságát a Nyelv- és Széptudományi Osztály tagja, Arany János költő

17 Szalay emigrációjára lásd: ANTALFFY 1983, 233–254. Akadémiai pozíciójára pedig: Uo., 303. Szalay egyébként ez idő tájt fordult a történetírás felé, és ezzel együtt felhagyott a jogtudomány művelésével. MAGYARY 1928, 65.

18 Pulszky emigrációjára lásd: PULSZKY 1958. Akadémiai pozíciójára: FEKETE 1975, 226.

19 A Jósika, a magyar regényírás atyja képzetre lásd pl: HITES 2007, 23–63; akadémiai tagságára: HITES 2007, 11; emigrációjára: HITES 2007, 11, 95–97, 102.

20 MAGYARY 1928, 65.

21 FRÁTER 1974, 5.

22 VEKERDI 1996, 81. Korábban tőle ugyanerről: PACH–VÖRÖS 1975, 124. Lásd még: VENDL 1928, 204, 211; ZELOVICH 1928, 267.

23 A vitát ismerteti: VEKERDI 1996, 81–82. Lásd még: PACH–VÖRÖS 1975, 92–94 (a vonatkozó fejezetet R. Várkonyi Ágnes jegyzi).

24 Uo., 93–94 (a vonatkozó fejezetet R. Várkonyi Ágnes jegyzi); VEKERDI 1996, 81–82. Korábban tőle ugyanerről: PACH–VÖRÖS 1975, 124. Csengery szerepét kiemeli még pl. VENDL 1928, 207.

25 SZENTGYÖRGYI 1973, 7–33, 65–79; PACH–VÖRÖS 1975, 43, 45–51, 92–98 (a szóban forgó fejezeteket R. Várkonyi Ágnes jegyzi), 139–143. (A szóban forgó fejezeteket Vörös Antal jegyzi.)

26 Lásd pl. SZENTGYÖRGYI 1973, 32–33; PACH–VÖRÖS 1975, 50–51. (A vonatkozó fejezetet R. Várkonyi Ágnes jegyzi.)

27 Az új *Alapszabályt* lásd: AkAlm 1870, 111–121. Létrejöttéről: SZENTGYÖRGYI 1973, 65–79; PACH–VÖRÖS 1975, 139–143. (A vonatkozó fejezetet Vörös Antal jegyzi.)

és egyben akadémiai titoknok 1865-ben az Akadémia 1864–1865-ös tevékenységét összefoglaló jelentésében például így emelte ki: „Ha valaha, Tisztelt Közönség, most lehet a tudománynak legkevésbé szemére vetni, mintha meddő volna gyakorlati eredményekben. Összes anyagi haladásunk, melyre a XIX. század oly büszke; mindazon nagyszerű találmány, melyek bámulatosságát, a megszokás és gyakoriság miatt, immár bámulni sem tudjuk; mindazon apró javítás, melyek kényelmét ma már észrevétlenül élvezzük, – a tudományra útal bennünket mint nemzőjére. Elmondhatni: tudományban élünk, mozgunk, lélekzünk. A tudományok, nem mint a régi bölcs monda, csak »dicsőséget a jó, vigasztalást a balsorsban« adnak; nemcsak »utaznak velünk, majorkodnak velünk«: hanem ők nyújtanak legtöbb, mintegy emberfölötti segílyt mindenben, és mi, úgyszólván, rajtok utazunk, általuk majorkodunk. Egyszerű vade mecum-ból anyagi előmentünk leghatalmasb eszközei lettek. – Viszont, ez érintkezés az anyaggal, a földdel, mint a rege óriásának új erőt adott magának a tudománynak is. Nemcsak alkalmasb lőn, közvetve, gyakorlati czélok előmozdítására: hanem maga is, a tények alapjára állván, gyakorlatibb lőn. Minél több adat és részlet, tény és lény ismerete által jutni el az egésznek, általánosnak fogalmára: e módszer idézte elő a tudomány ujjaszületését, melynek szem mellátó tanúi vagyunk. Innen a gyűjtés, kutatás, adat halmozás mindenfelé; s az úgynevezett exact tudományok nyomain, historia és nyelvészet, segédeikkel együtt, immár ez úton haladnak; sőt maga a philosophia érzi, hogy az összes emberi tudást föl kell karolnia, ha boldogulni akar magasztos feladatai megfejtésében.

A tudomány cosmopolita természetű, igaz; határai addig terjednek, hol az emberi ismeret lehetősége megszűnik, s e határ ma ép úgy beláthatlan, mint volt ezred év előtt. Ezért, kik politikai jóllétünkre közvetlen befolyást várnak tőle, vagy éppen, hogy szónoki virágokkal piperézze magát, könnyen gyanúba veszik, mintha mellőzné a hazafiságot. De valamint anyagi téren nem az elzárkozás – mely már lehetlen is – szolgál üdvünkre; hanem minél nagyobb részvét a világforgalomban: úgy a szellemiek terén politikai súlyunk is a szerint növekszik, a minő osztalékkal járultunk az egyetemes tudomány előbbviteléhez. Egy van főleg, mi első helyen reánk magyarokra néz: ha-

zánk mindenoldalú megismerése, s meg ismertetése a nagy világgal. Ha majd e haza szent földén minden rög ismerve lesz, minden kődarab elmondja, honnan jött, kikkel találkozott; ha minden élő, mely rajta tenyész és mozog, általunk összegyűjtve, a közös rendszerben foglal helyet; ha kitanultuk ege mérsékletét, a nedv- és aszályhordó fuvalmak viszonyait; ha népei egymásra temetkezett rétegeit felbuvároltuk a legmélyebbig, de kivált a ma élőknek – édes nemzetünknek – nyelv- és testben nyilatkozó multját, jelenét a tudomány teljes fényébe állítottuk: ez által oly politikai tőkére tettünk szert, melynek keletét legörömeztőbb ismeri el a mivelt Külföld.”²⁸ Arany később Greguss Ágosttal és Toldy Ferencsel együtt tagja lett az új *Alapszabály* szövegezésére kiküldött háromtagú bizottságnak is, így fontos szerepet játszott az események kimenetelében.²⁹

A szakirodalmi megállapítások alapján tehát úgy tűnik, hogy az 1850–1860-as években az Akadémián belül a tudományágak korszakban feltételezett rangsorának átalakulása zajlik, és megkezdődik a természettudományok térnyerése a humán tudományokkal szemben. Ezt erősíti meg Kornis Gyula megfigyelése is, aki szerint a század második felében „[e]rős philosophiaellenes szellem kap lábra a positivismus nevében a szaktudományok körében”³⁰ Hozzá hasonlóan Kosáry Domokos is úgy látja, hogy „az Akadémia mintegy a filozófia önálló létjogát próbálja védeni a hatalmasan fejlődő természettudományokkal szemben.”³¹ Ezzel párhuzamosan ugyanakkor a humán tudományok körében is bizonyos átrendeződés figyelhető meg, hiszen amellett, hogy a filozófia megbecsültsége csökken, Világos után megélniük a történettudomány iránti érdeklődés.³² A történeti érdeklődés fokozódása magyarázza például, hogy az Akadémia állandó bizottságai közül miért a Történettudományi jött létre elsőként 1854-ben.³³ Némiképp ellentétes viszont a jogtudomány helyzetének megítélése a szakirodalomban. Magyar Gyéza szerint „[a]z alkotmány visszaállítása [1867 – G. K. J.] a magyar jogtudomány történetében is új korszak kezdődik.”³⁴ Tóth Lőrinc viszont úgy látta, hogy a törvénytudomány az 1869-es átszervezést követően a II. – Bölcsészeti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztálya – osztályon belül háttérbe került más tudományágakkal, elsősorban a történettudománnyal, az archeológiával, a nemzetgazdasággal és a statisztikátudománnyal szemben. Ennek következtében pedig a szóban forgó tudományág az Akadémián 1881-ben már csak „igen jelentéktelen” szerephez jutott. Tóth szerint ez annak volt betud-

28 ARANY János, *Titoknoki jelentés az Akadémia 1864–1865 munkálkodásáról*, MTA KIK Kt RAL 800 1865. A beszédről lásd: VOINOVICH 1938, 212–213; PACH–VÖRÖS 1975, 104–105. (A vonatkozó fejezetet R. Várkonyi Ágnes jegyzi.)

29 PACH–VÖRÖS 1975, 140. (A vonatkozó fejezetet Vörös Antal jegyzi.)

30 KORNIS 1928, 107, 108–109.

31 PACH–VÖRÖS 1975, 90, 197. (A vonatkozó fejezeteket Kosáry Domokos jegyzi.)

32 LUKINICH 1928, 131–132; FRÁTER 1974, 163.

33 FRÁTER 1974, 163.

34 MAGYARY 1928, 69.

ható, hogy a törvénytudomány nem alapíthatott saját állandó bizottságot.³⁵ (Megjegyzendő persze, hogy maga a törvénytudományi bizottság alapításának elmaradása is e tudományág intézményen belüli kisebb súlyát mutatja.)

Az eddig elmondottakból látható, hogy a humán tudományok egymás közötti rangsorának feltérképezése sem történt meg maradéktalanul. Ugyanakkor a már feltárt tudományhierarchiai átrendeződések irányát erősíti meg R. Várkonyi Ágnes azon megfigyelése is, miszerint az Akadémia 1858. december 20-án, 9 év szünet után tartott első nagygyűlésén főként a Történelmi és Természettudományi Osztályokba választottak új tagokat. A 74 ekkor kinevezett levelező, rendes és tiszteleti tagból 22 tartozott a Történelmi, és szintén 22 a Természettudományi Osztályba.³⁶ A „társadalomtudományok” túlsúlya azonban az Akadémia keretein belül összességében megmaradt.³⁷ A természettudományok egymás közötti hierarchiájának változásaira ugyanakkor csak Sztoczek József és Vekerdi László fordítottak figyelmet. Megállapították, hogy az intézmény munkálkodásának első évtizedeiben főleg hazánk természetrajzi viszonyait vizsgáló – ásványtani, földtani, állattani, majd az 1870-es évektől főként növénytani – munkák születtek, míg a szintén gyakori mérnöki- és orvostudományi vizsgálódások mellett a mennyiségtan, természettan, valamint a vegytan is háttérbe szorult.³⁸

A tudományágak akkori rangsorának felállítását nehezíti az is, hogy „az állami dotációban is kifejezésre jutott az a tudománypolitikai koncepció, mely a természettudományi kutatásokat az egyetemekre, az egyetemi tanszékek mellett működő intézetekre és laboratóriumokra koncentrálta”.³⁹ Az Akadémia tevékenységének vizsgálatával önmagában tehát nem lehet teljes körű képet adni a természettudományok – és a humán tudományok – helyzetéről, e módszerrel csupán az Akadémián belül kialakult tudományhierarchia felvázolása lehetséges. Mindennek ellenére a korábban írtak ismeretében kijelenthető, jórészt ismerjük az Arany titoknoksága alatt az Akadémián lezajlott tudományhierarchiai átrendeződés irányait, ám a változások mértékének pontos megállapítására még nem történt kísérlet. Jelen tanulmány ezért ezt a célt tűzte maga elé. Vizsgálódásom időbeli határait – némiképp önkényesen – 1865 januárjában és 1877 decemberében jelölöm ki.

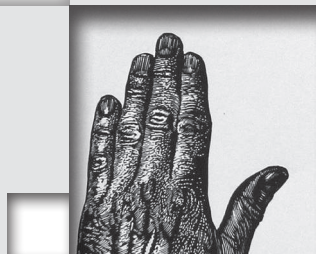
35 TÓTH Lőrinc, *A Törvénytudomány* = MTA 1881, 67–68

36 PACH-VÖRÖS 1975, 90. (A vonatkozó fejezetet R. Várkonyi Ágnes jegyzi.)

37 Uo., 186. (A vonatkozó fejezetet Kosáry Domokos jegyzi.)

38 SZTOCZEK József, *Mennyiségtan és természettudományok* = MTA 1881, 87; VEKERDI 1996, 83, 88.

39 PACH-VÖRÖS 1975, 179–180. (A vonatkozó fejezetet Vörös Antal jegyzi.) Lásd még a műszaki és agórártudományok kapcsán Uo., 245–247. (A vonatkozó fejezetet Makkai László jegyzi.) A Királyi Magyar Természettudományi Társulat munkásságára lásd: Uo., 218–219; VEKERDI 1996, 84–86, 126–129. Az egyetemen végzett munka fontosságára pedig: VEKERDI 1996, 97–102.

CÉLKITŰZÉS, HATÁSKÖR, FELADATOK

Az Akadémia tudományok és művészetek művelésével kapcsolatos céljait, hatáskörét és feladatait az Akadémiai Almanach által minden évben közreadott *Alapszabályzat* első fejezete írja körül. Az általam vizsgált időszak kezdetén érvényes *Alapszabályzat* kompromisszumos megoldásként született meg az önkényuralom ideje alatt az Akadémia és a Helytartótanács, illetve a bécsi kormányzat között. Az Igazgatótanács az általa elfogadott szabályzatot 1854-ben terjesztette fel megerősítésre, ám ezt a császár csak 1858. február 27-én végezte el, és a Helytartótanács csak 1860. március 13-án küldte vissza az Akadémiának.⁴⁰ Az 1854-es tervezethez képest a végleges változat számunkra lényeges része annyiban változott, hogy a lentebb olvasható 1. §. az Akadémia szándéka ellenére nem a tudományok magyar nyelven művelését, hanem általában véve csak a tudományok művelését tűzte célul az intézmény elé, és ez ellen az Igazgatótanács – eredménytelenül – tiltakozott is.⁴¹ Az említett § egy későbbi szakasza azonban a magyar nyelv művelését így is célként jelölte meg, ám a nyelvművelő feladatkör így mégis kisebb hangsúlyt kapott, mint ahogy azt az intézmény eredetileg szeretne volna.

A tudományágak egymás közötti hierarchiája kapcsán számunkra a fejezet első négy, valamint 8. paragrafusa releváns. Az 1865-ös Almanach szerint: „1. §. [...] A Magyar Tudományos Akadémia [...] *[c]zélja* annak a *tudomány és szépirodalom művelése és terjesztése, s egyszersmind* a magyar nyelvnek egész gonddal csinosítása és gazdagítása. [...] 2. §. [...] Ezen célra mind *tudományos vizsgálatok* és kísérletek tétele, mind eredeti munkák iratása, s régi és új remekírók s egyéb jeles művek fordítása által törekszik. [...] 3. §. [...] Hasonlókép a történet, nyelv, irodalom s művészet *emlékeit* gondosan felkeresi, s a tudomány gyarapodására szolgálókat köz ismeretbe hozza. [...] 4. §. [...] *Jutalomtételek* által úgy a tudományos, mint a szépirodalmi, különösen a drámai munkásság élesztésére és táplálására igyekszik hatni. [...] 8. §. [...] Tudományos célok végett, különösen a haza minden tekintetbeni bővebb megismertetésére, és a külföldön *utazásokat tétet vagy pártol*.”⁴²

Az intézmény céljai között a tudomány és a szépirodalom művelése és a magyar nyelv fejlesztése is szerepel. Azt azonban nem határozza meg egyértelműen a szöveg, hogy mit tekint tudománynak, illetve itt azt sem, hogy mely tudományágak művelését tartja kiemelt

40 Lásd pl. MTA 25–14, 1881; SZENTGYÖRGYI 1973, 52–56.

41 Lásd pl. MTA 1881, 17–23; SZENTGYÖRGYI 1973, 54.

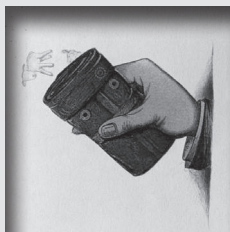
42 AkAlm 1865, 123–124.

fontosságúnak. Tételeken csak a „történet, nyelv, irodalom és művészet emlékei”-nek feltárását és megismertetését említi a *Szabályzat*, amiből a humán tudományok, azon belül is a mai értelemben vett bölcsészettudományok elsődleges fontosságának elismerésére következtethetünk. Az Akadémia osztályszerkezetével összevetve ez az I. – Nyelv- és Széptudományi –, valamint a IV. – Történettudományi – osztály kiemelt helyzetére enged következtetni, hiszen a szövegben felsorolt területek közül a nyelv, az irodalom és a művészetek vizsgálatával az I., míg a „történet”-tel a IV. akadémiai osztály foglalkozott. A „szépirodalom művelése és terjesztése”, a magyar nyelv fejlesztése, a „rég és új remekírók” fordításának feladatai pedig szintén a Nyelv- és széptudományok hatáskörébe tartoztak. Ezen osztály feladatai közül a jutalomtítelek kiírását szorgalmazó 4 §. a „drámai munkásság” serkentését emeli ki, azaz az intézmény ezt az irodalmi műfajt kifejezetten fontosnak tartotta. Nem véletlen tehát, hogy az akadémiai jutalomtítelek közül kettő is drámák íratására jött létre,⁴³ igaz ezek alapítását nem maga az intézmény, hanem magánszemélyek kezdeményezték.

Az *Alapszabályzat* egyes pontjai azonban olyan feladatokat is megemlítenek, melyekből közvetve a természettudományok fontosságának felismerésére is következtethetünk. A 2. §-ban felhozott „tudományos vizsgálatok” kifejezés alkalmas lehet bármelyik tudományterület feladatainak körülírására, ám a „tudományos [...] kísérletek” szókapcsolat már elsősorban a természettudományok tennivalóit jelenítheti meg. Az ez idő tájt megjelent *A magyar nyelv szótárának meghatározása* például a kísérletek elvégzését kifejezetten a természettudományok egyik ágához, a természettanhoz köti.⁴⁴ A § második része továbbá a „remekírók fordítása” mellett kitér az „egyéb jeles művek” magyarítására is, ami nem zárja ki a természettudományos munkák átültetésének lehetőségét sem. A „haza minden tekintetbeni bővebb” megismertetése fordulat pedig a 3. §-ban kiemelt kulturális emlékek leírása mellett már a korábbiaknál is konkrétabban utalhat a természettudományos illetve társadalomtudományos vizsgálatok szükségességére, hiszen a haza teljes körű megismerése statisztikai-, földrajzi-, bányászati-, közgazdasági-, agrártudományi-, törvénytudományi-, néprajzi, népművészeti,

43 A két díj a Gróf Teleki József-féle és a Gróf Karátszonyi-féle drámai jutalom. A jutalmakról részletesen lásd: FEKETE 1988, 145–159; 193–201.

44 KÍSÉRLET, KÍSÉRLET, [...] Midőn valamihez némi kockázattal hozzá fogunk. Némely elmeművet csak kísérletül írunk. Továbbá midőn valaminek véghezvitele végett az előzményeket már munkába vetjük. Bűnkísérlet. V. ö. KÍSÉREL, 2). Szorosabb ért. műtétel, melynél fogva valamely test bizonyos állapotba, és körülményekbe helyeztetik a végett, hogy tulajdonságai kitűnjenek. Természettani kísérletek. (Experimentum). (CZUCZOR–FOGARASI, 851–852.)

stb. vizsgálódások nélkül nem lehetséges. Ezt az értelmezést segíti, hogy Csengery Antal is a haza megismerésének szükségességével indokolta 1860-ban a Matematikai és Természet-tudományi Bizottság alapítására tett javaslatát,⁴⁵ melyet az Akadémia végül elfogadott.

Az akadémiai *Alapszabály* számunkra most releváns része 1869-ig érvényben maradt. Az új szabályozás 1. fejezete pedig az intézmény célját és eszközeit a korábbi *Szabályzathoz* hasonlóan határozta meg: „1. §. [...] A M. T. Akadémia [...] *célja a tudomány és irodalom magyar nyelven művelése és terjesztése.* [...] 2. §. [...] E célra tudományos *vizsgálatokat* és kísérleteket tétet, tudományos *fölfedezéseket* elősegít, eredeti *munkákat* irat, régi és új *remekírókat* s egyéb jeles *műveket* fordíttat. [...] 3. §. [...] A történet, nyelv, irodalom s művészet *emlékeit* fölkeresi, s a tudomány gyarapodására *szolgálókat* megismerteti. [...] 4. §. [...] Tudományos szempontból, különösen a haza minden tekintetben megismertetésére, *utazásokat* tétet vagy segél. [...] 5. §. [...] A tudományos, valamint a szépirodalmi munkásságot *jutalomtételek* által is éleszti és irányozza.”⁴⁶

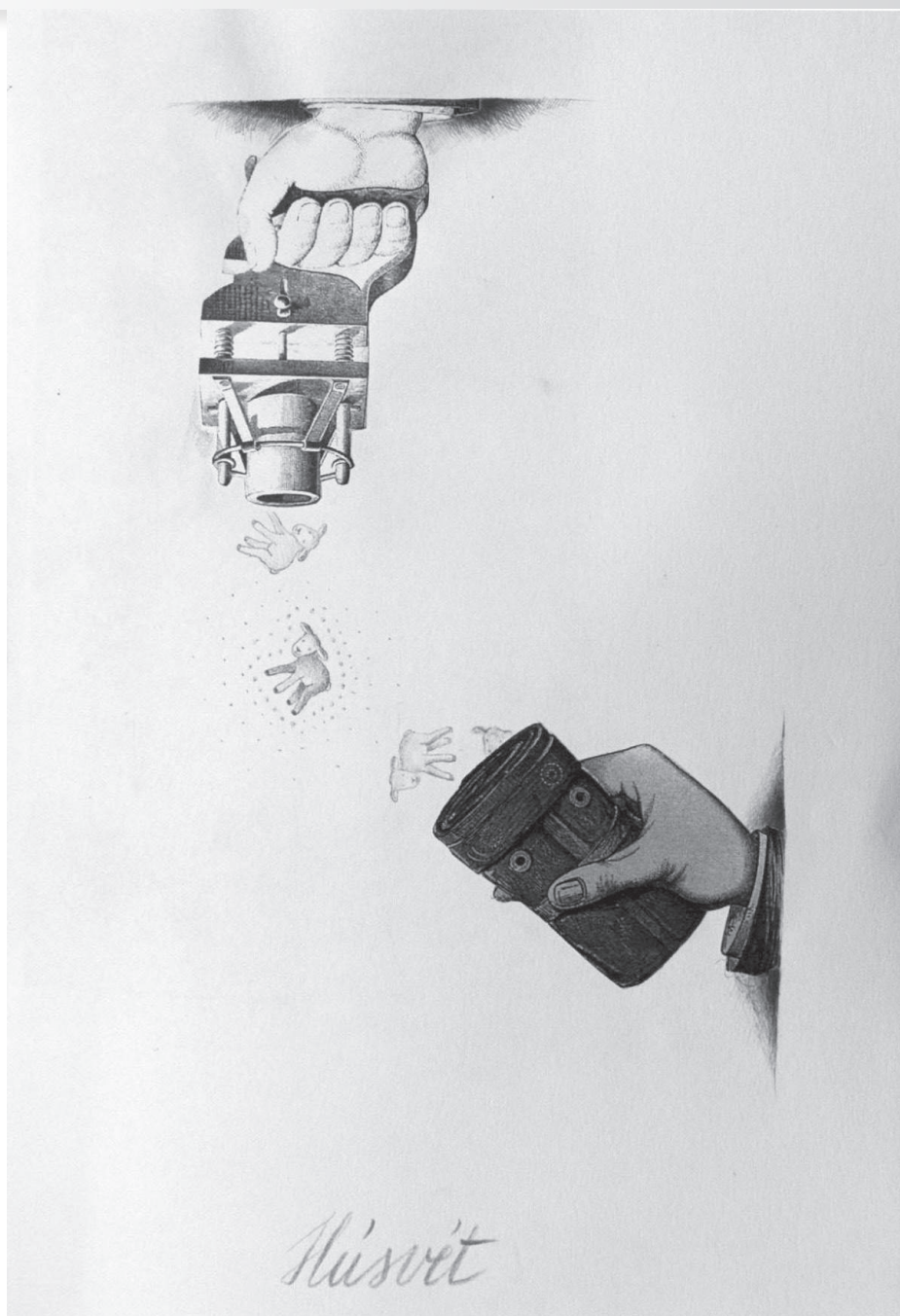
A tudomány és az irodalom művelését és terjesztését az új *Alapszabály* az 1854-es tervezethez hasonlóan már kifejezetten magyar nyelven kívánja végezni, ám a magyar nyelv fejlesztését ezt követően már nem emeli ki újra. Ez persze nem azt jelenti, hogy nyelvünk művelését már ne látták volna szükségesnek. Ennek fontosságára például Arany János titoknok is rámutatott, mikor a nyelv tisztaságának őrzését, fejlődésének irányítását akadémiai feladatként jelölte meg: „a szépirodalmi szak, [...] volna hivatva a nyelv gyakorlati használatának ellenőrzésére; hivatott arra, hogy compact, szervezett munkásság által gátot vessen a rohanó áradatnak» mely germanizmussal tölti meg nyelvünket.”⁴⁷ A nyelv művelés szükségessége ismételt kiemelésének elmaradása inkább a nyelv művelő intézmény „tudományok akadémiaiájává” válását mutathatja. Az irodalom támogatása ugyanakkor továbbra is az intézmény vállalt feladatai közé tartozott, ami egyszerre fakadhatott az Akadémia hagyományainak tiszteletéből, valamint abból a tényből, hogy az irodalom a polgári nemzetállam megteremtéséért küzdő nemzedék kezében korábban is jelentős eszmei fegyverként funkcionált.⁴⁸ A tudományok, valamint az egyes, művelni kívánt tudományterületek pontosabb meghatározása viszont a célkitűzésekben ezúttal is elmaradt. A szöveg a munkába veendő területek közül tételesen ismét csak a „történet, nyelv, irodalom s művészet” négyesét emelte ki, ami ezúttal is a bölcsészettudományok elsődlegességének vélelmét jelezte. Osztályszinten pedig ez a megváltozott osztályszerkezet szerint az I. és II. osztályok – Nyelv- és Széptudományi, valamint Bölcsészeti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztálya – kiemelt fontosságára utalhatott. A jutalomtételek kiírásának feladatkörénél viszont már konkrét szépirodalmi műfaj nem került említésre, ami jelenthette azt, hogy a dráma elveszítette korábbi kiemelt

4 5 FRÁTER 1974, 286. *Kisgyűlési jegyzőkönyvek*, 1860, MTA KIK Kt RAL K 1419, 160–163.

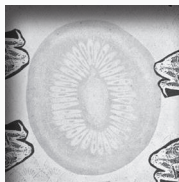
4 6 AkAlm 1870, 111. Az *Alapszabályt* részletesen elemzi: PACH–VÖRÖS 1975, 143–148. (A vonatkozó fejezetet Vörös Antal jegyzi.)

4 7 [ARANY János], *II. Titoknoki jelentés = Az MTA 1867 Januarius 31. tartott ünnepélyes közülésének hivatalos tárgyai*, Pest 1867 (MTA Évkönyvei, Tizenegyedik kötet–VIII. darab), 7–14. Az idézet: Uo., 10.

4 8 Vö. PACH–VÖRÖS 1975, 143. (A vonatkozó fejezetet Vörös Antal jegyzi.)

HÚSVÉT
29X21 cm, KOLLÁZS, CERUZA, 2015

szerepét, vagy egyszerűen csak azt, hogy az *Alapszabály* írói nem tartották fontosnak egy-egy műfaj kiemelését. Továbbra is szerepelt viszont a *Szabályzat*ban a remekírók magyartásának feladata, ami szintén az I. osztály kiemelt szerepét mutatta. Az „egyéb jeles” művek fordítása fordulat ugyanakkor továbbra is egyaránt vonatkozhatott a bölcsészet-, társadalom-, és természettudományok művelésének fontosságára, ahogyan a haza megismertetése szempontjából fontos utaztatások, valamint a tudományos vizsgálatok említése is. A tudományos kísérletek végeztetésére vonatkozó szövegrész megtartása pedig a természettudományok fontosságának elismerését jelezte. Ugyanakkor kifejezetten a természettudományok súlyának növekedésére utaló passzus nem került a szabályzatba, ami miatt Vörös Antal joggal mutatott rá, hogy ellentét feszült az *Alapszabályzat* célkitűzései és a természettudományok fontosságát hangsúlyozó eötvösi program között.⁴⁹ Eötvös József akadémiai elnök ugyanis az 1868., 1869. és 1870. évi nagygyűléseken tartott beszédeiben is hangsúlyozta a természettudományok jelentőségét.⁵⁰ Vörös szerint azonban a beszédek és az *Alapszabály* rendelkezései közötti eltérés – legalábbis részben – a megfelelő szakemberek hiányának tudható be.⁵¹ Megjegyzendő azonban, hogy az 1870–1880-as években az egyetemről kikerülő és középiskolai tanárként működő fiatal természettudósok tanítás mellett folytatták a tanulmányaik közben elkezdett kutatómunkát, és bekapcsolódtak a Matematikai és Természettudományi Bizottság tevékenységébe.⁵² A szakemberhiány tehát az idő előre haladtával egyre kevésbé akadályozhatta a természettudományok művelését, és a jelzett időszakban az ide tartozó tudományágak fejlődése is zajlott a leggyorsabb ütemben.⁵³

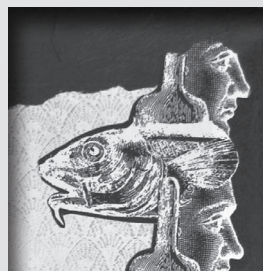
49 PACH–VÖRÖS 1975, 148.

50 VÖ. PACH–VÖRÖS 1975, 140–143. (A vonatkozó fejezeteket Vörös Antal jegyzi.) A beszédeket lásd: *A tudomány és nemzetiség viszonyáról*; *A tudomány nemzeti hivatásáról*; *Az Akadémia feladatáról* = EÖTVÖS 1902, 289–294; 295–301; 302–306. Elhangzottak: 1868. márc. 21.; 1869. ápr. 17.; 1870. máj. 28.

51 PACH–VÖRÖS 1975, 148–149. (A vonatkozó fejezetet Vörös Antal jegyzi.)

52 PACH–VÖRÖS 1975, 167–168. (A vonatkozó fejezetet Vörös Antal jegyzi.) Lásd még *Uo.*, 230–233. (A vonatkozó fejezetet Vekerdi László jegyzi.)

53 PACH–VÖRÖS 1975, 160. (A vonatkozó fejezetet Vörös Antal jegyzi.)

AZ AKADÉMIA ÁLTAL KAPOTT TÁMOGATÁS TUDOMÁNYÁGAK SZERINTI ELOSZTÁSA

Az Akadémia egyes szakosztályai önálló költségvetéssel nem rendelkeztek,⁵⁴ az intézmény a felmerülő szükségleteknek megfelelően állapította meg az azonos típusú kiadásokra – könyvkiadás, folyóirat kiadás, tagok fizetése, stb. – fordítandó összegeket. 1870-től azonban az új Alapszabály és Ügyrend rendelkezéseiből kifolyólag a kiadásokra nézve az állandó bizottságok és az osztályok véleményét is ki kellett, hogy kérje,⁵⁵ de az adott évben a költségvetés nem engedte meg a többletkiadásokat, ezért az osztályokat és a bizottságokat az Igazgatótanács nem kérdezte meg.⁵⁶ Ezt követően az Akadémia büdzséjében már szerepelt osztályonkénti költségvetés is, ám ebben csupán az egyes osztályok által kiadni kívánt könyvek költségei olvashatóak, illetve néhol az ezekért járó írói, ill. fordítói honorárium. Támogatni kívánt köteteket egyébként az osztályszerkezettől független tételként már 1867-től vettek fel a költségvetésbe. Ebben az évben a támogatás pontos összegének meghatározása nélkül két matematikai, két filozófiai, egy természettudományi, illetve egy statisztikai munka várt kiadásra.⁵⁷ 1868-ban négy a Nyelv- és Széptudományi, két a Philosophiai és szintén két, a Történettudományi Osztály körébe tartozó munkát kívántak támogatni, ugyancsak a kiadás summájának meghatározása nélkül. Igaz, e művek közül a két filozófiai és az egyik természettudományi már 1867-ben is a kiadni kívánt tételek között szerepelt.⁵⁸ 1867–1868-ban tehát a Nyelv- és Széptudományi Osztály számára engedélyezte az intézmény a legtöbb munka (4) kiadását, míg a Philosophiai, a Matematikai és a Természettudományi Osztály egyaránt 2-2 művet jelentetethetett meg, a Törvénytudományi Osztály pedig egy statisztikai. 1869-ben nem szerepelnek kiadni kívánt könyvek a költségvetésben,⁵⁹ ám 1870-től már rendszeresen, támogatási összeggel együtt sorolják fel ezeket. Az alábbi táblázat csak az osztályonként összesített támogatási összegeket tünteti fel:

54 Lásd például az Akadémia 1868-as költségvetését: AkÉrt 1868, 107–108.

55 AkAlm 1870, 116, 135. Lásd még SZENTGYÖRGYI 1973, 69.

56 AkÉrt 1870, 157.

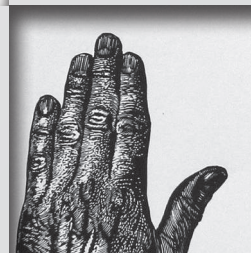
57 AkÉrt 1867, 30–32.

58 AkÉrt 1868, 107–108.

59 AkÉrt 1869, 28–29.

	I. (Nyelv- és Széptudományi) Osztály	II. (Bölcsészeti, Társadalmi és Történeti Tudományok) Osztály	III. (Mathematikai és Természettudományok) Osztály
1870	2300	0	0 ^I
1871	1900	0	0 ^{II}
1872	1440	0	0 ^{III}
1873	3525	4255	4000 ^{IV}
1874	5740	3700	4260 ^V
1875	6410	2700	3500 ^{VI}
1876	5000	1870	1700 ^{VII}
1877	5000	410	0 ^{VIII}

- I AkÉrt 1870, 132–134. A tételek között szerepel egy közelebről meg nem határozott „pályamunka” is, ez Szarvas Gábornak a Marczibányi jutalomkérdés díját 1869-ben elnyert műve volt (vö. AkÉrt 1870, 157), mely az 1871-es költségvetés szerint is kiadásra várt (AkÉrt 1871, 53–54), és 1872-ben jelent meg: SZARVAS GÁBOR, *A magyar igeidők*, Pest, MTA 1872. (A munka adatait lásd Fekete 1988, 130.)
- II AkÉrt 1871, 53–54. Az ez évben említett két tétel – a *Kalevala* és Szarvas Gábor műve – az előző évi költségvetésben is szerepelt. Ez 1700 forint áthozatalát jelenti az előző évről, ugyanakkor a kiadásra ez évben már 1900 forintot számoltak, mivel Szarvas Gábor időközben átdolgozta művét, és munkáját az I. osztály honorálni is kívánta. (AkÉrt 1871, 51.)
- III AkÉrt 1872, 44–45.
- IV AkÉrt 1873, 31–32. Az I. osztály kiadni kívánt kötetei között két tétel – a *Corpus Poetarum* első kötete, és Budenz József *Magyar és finn–ugor nyelvekbeli szó-egyezések* című munkája – már az előző évben is kiadásra várt. Ez az előző évi teljes költségvetés – 1440 forint – áthozatalát jelenti, ez évben már 1675 forint kalkulált kiadással.
- V AkÉrt, 1874, 17–19. Az I. osztály kiadni kívánt kötetei között az előző jegyzetben felsorolt, már korábban is kiadásra váró két mű továbbra is publikálás előtt állt, ekkor a két munka után 1480 forint kiadással kalkulálva. A II. Osztály Knauz Nándor *Chronologiai kézikönyvét*, az előző évben 750 forintnyi összeggel, ez évben ugyanilyen summával kívánta kiadni. A költségvetés az I. és II. osztály minden kívánatának eleget tett, ám a III. osztály előterjesztéséből 3 kötet kiadását nem engedélyezte 4330 forint értékben. (AkÉrt 1874, 17.) A III. osztály Szabó Ignác *Légtünettan* című művét, Bolyai matematikai munkáját, és az *Observationes meteorologicae* kiadását már az előző évben is tervezte. Az ez évi – 1874-es – költségvetés nem sorolja fel tételen az egyes munkák kiadására szánt összeget, az előző évben erre 2570 forintot szántak.
- VI AkÉrt 1875, 11–14. Az I. osztály munkái között Budenz József *Magyar és finn–ugor nyelvekbeli szó-egyezések* című műve már 1872-től kiadásra várt, ez évben 700 forint engedélyezett összeggel, ami 1873-ban még 975, 1874-ben 780, 1872-ben pedig 740 forint volt.
- VII AkÉrt 1876, 22–23. A II. osztály minden kiadni kívánt kötete – KNAUZ Nándor: *Kortani kézikönyv*, GYÖRGY Endre: *Különbözeti árszabály*, HELMER Ágoston: *Bonfini jellemzése* – már korábban is szerepelt a költségvetésben; Knauz műve még 1873–1874-ben, a másik két munka pedig 1875-ben. 1875-ben a György és Helmer munkájára szánt összeget a költségvetés nem tüntette fel pontosan, 1876-ban pedig az egyik említett munka számára engedélyezett summát sem. A Knauz művének kiadására kalkulált összeget lásd a 64. jegyzetben.
- VIII AkÉrt 1877, 35–36.

Látható, hogy a II. és III. osztály akadémiai könyvkiadási támogatást 1869. és 1872. között nem kapott, 1873 után pedig a számukra engedélyezett összeg évről évre csökkent, ami nem meglepő az osztályokhoz tartozó bizottságok állami támogatásának mértékét is figyelembe véve. A II. osztályhoz köthető Történettudományi és Archeológiai Bizottságok költségvetése ugyanis a könyvkiadási költségeket is fedezte.⁶⁰ A természettudományos kiadványok megjelentetését pedig a Királyi Magyar Természettudományi Társulat sikeresen látta el, így e művek támogatására az Akadémiának kevesebbet kellett fordítania.⁶¹ Az I. osztály támogatottsága mindennek következtében lehetett 1874 után a legmagasabb. Mindebből ugyanakkor az is következik, hogy az akadémiai könyvkiadási támogatás alapján nem állítható fel rangsor az egyes osztályok, illetve tudományterületek között, csupán a könyvkiadásra mindvégig alappal rendelkező I. osztály kiemelt helyzetére következtethetünk.

Az Akadémia tagjai közül fizetést munkáikért csak a rendes tagok kaptak az Almanach szerint, mégpedig „az akadémiai pénzalap erejéhez képest”, 800, 500, illetve 300 forintot, „még pedig oly arányban, hogy egy hatoda a fizetett rendes tagoknak a legmagasb, két hatoda a közép, három hatoda az alsóbb” fizetési kategóriába tartozott. Azt, hogy összesen hány „fizetési rendes tagi hely létezzék idő szerint, [...] az igazgató tanács javaslatára a general-kormányzó” határozta el, aki „szintén az igazgató tanács javaslatára, a különböző évdíjfokokba léptetendő rendes tagokat” is megnevezte. A fizetést nem kapó rendes tagok ugyanakkor munkáikért „a pénzerőhöz képest, illő tiszteletdíjakra” tarthattak igényt.⁶² 1865 decemberében azonban az Igazgató Tanács úgy döntött, hogy „minden önkényt mellőzve, a tagokat azon rendben lépteti fizetésbe, a melyben időről időre megválasztattak, az egyszerre választott rendes tagok közt a régibb levelező tagnak adván elsőséget”.⁶³ A fizetési rendes tagok számából így nem következtethetünk a tudományágak megbecsültségének nagyságára.

60 FRÁTER 1974, 163–189, 200–206, 217, 225–226.

61 Uo., 33.

62 AkAlm, 1865, 130.

63 MTAJ 1865, 204.

Az egyes osztályok pénzügyi támogatottsága alapján tehát nem állítható fel rangsor az egyes szakosztályok között. Más viszont a helyzet az Akadémia állandó bizottságaival, hiszen ezek az osztályoktól eltérően rendelkeztek önálló költségvetéssel. A bizottságok 1865–1877. közötti kiadásait a Fráter Jánosné által összegyűjtött adatokat felhasználva, táblázatban szemléltetem:

Év	Nyelvtudományi Bizottság	Történettudományi Bizottság	Archaeologiai Bizottság	Statistikai Bizottság	Mathematikai és Természettudományi Bizottság
1865	1968	3000 ^{IX}	1758	1090	1913
1866	1465	3200 ^X +6000	2108	-	3172
1867	1699	6000	1452	1428	7177
1868	2044	6000	4239	1583	4628
1869	1169		4729	741	3078
1870	2633		7776	1553	3293
1871	3000	12000	4890	501	1503
1872	2800	20000	5057	943	4568
1873	3100	20000	3424	-	6039
1874	3100	15000	5289	-	5083
1875	3100	15000	4593	-	5400
1876	3812	15000	4944	-	5005
1877	3300 ^{XI}	15000 ^{XII}	4986 ^{XIII}	1500 ^{XIV}	4972 ^{XV}

IX FRÁTER, 1974, 178.

X Uo.

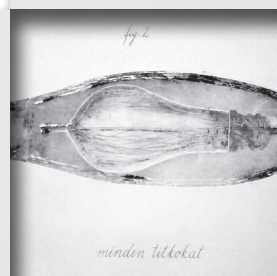
XI Uo., 87.

XII Uo., 198.

XIII Uo., 223.

XIV 1877-től Nemzetgazdasági és Statisztikai Bizottság néven. Uo., 235.

XV Uo., 291.

Az Akadémia állandó bizottságai kiadásainak áttekintése elsősorban a Történettudományi Bizottság kiemelt támogatottságát mutatja, míg az idő előre haladtával a Természettudományi és Archaeológiai Bizottságoknak a többi hasonló testületénél nagyobb kiadásai körülbelül azonos költségvetés engedélyezésére engednek következtetni. A Nyelvtudományi Bizottság szinte folyamatosan növekvő kiadásai még a korszak végén is elmaradnak a már említett három testületétől, míg a Statisticai Bizottság egyébként is alacsony fenntartási költségei 1873–1876 között nullára csökkentek, ami az Országos Statisztikai Hivatal megalapításának tudható be.⁶⁴ E hivatal ugyanis átvette a bizottság feladatkörének nagy részét, amire a bizottság valamivel később munkálkodási körének nemzetgazdasági irányban történő bővítésével válaszolt.⁶⁵

A fentebbi táblázatban látható hiányosságok szükségessé teszik a Történettudományi Bizottság büdzséjének fokozottabb szemrevételezt is. E testület költségvetése a Történelmi Tár és a forráskiadások megindulása miatt 1863-ig folyamatosan nőtt. Ebben az évben 3500 Ft dotációt engedélyezett számára az Igazgatótanács, ám 1864-re ez az összeg 2800 forintra csökkent a magas adó, és az új akadémiai palotába való költözés költségei indokával. 1865-ben és 1866-ban a Bizottság költségvetése 3000, majd 3200 forintra nőtt, ám ez az összeg nem volt elegendő a már megkezdett tevékenység maradéktalan folytatására. A bizottság ezért a *Magyar Történelmi Tár* szüneteltetése mellett döntött, amely öt évig nem jelent meg annak ellenére sem, hogy a Helytartótanács 1866-ban a *Magyar Történelmi Emlékek* megjelentetésének biztosítására három évre 6000–6000 forint támogatást szavazott meg. A bizottság 1868-as költségvetésének megtárgyalása alkalmával Toldy Ferenc kérte a Történettudományi Osztálytól, hogy az évente addig folyósított 3000 forintot 1867–1868-ra is ítéljék meg,⁶⁶ de a rossz pénzügyi helyzet miatt a bizottság nem kapta meg az összeget.⁶⁷ A Történettudományi Bizottság 1870-től évi 15000 forintos országos segélyben részesült, ami az általa végzett munka minőségének, valamint társadalmi fontosságának elismertségére enged következtetni.⁶⁸

Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy a bizottságok kiadásai rendszerint körülbelül idomultak az Akadémia – illetve később az állam – által nekik juttatott támogatáshoz. 1867-ben például az Akadémia az előadók és szerkesztők fizetését is beleszámítva, a Történettudományi Bizottság számára 6000, az Archaeológiaiainak 4000, a Természettudományinak a fizikai laboratórium felszerelésével együtt 6000, a Statisticainak 1500, míg a Nyelvtudományi Bizottságnak szintén 1500 forint költségkeretet bocsátott rendelkezésére.⁶⁹ A táblázat adatait átnézve látható, hogy ebben az évben a Történettudományi és a Statisticai Bizottság ezt a keretet nem lépte át,

64 Uo., 229–230.

65 AkAlm 1874, 37–38; FRÁTER 1974, 230.

66 AkÉrt 1868, 89.

67 AkÉrt 1868, 109.

68 A Történettudományi Bizottság támogatottságának alakulásához lásd: FRÁTER 1974, 178–181.

69 AkÉrt, 1867, 27–39, különösen: 32.

ahogyan az Archaeologiai Bizottság sem,⁷⁰ mely egyébként a támogatás felét sem költötte el. A Nyelvtudományi és a Természettudományi Bizottság kiadásai ugyanakkor meghaladták a számukra engedélyezett összegeket. A természettudományos testület kiadásainak nagyságát az említett laboratórium felállításának költségei, pontosabban Akin Károly fizikus alkalmazása indokolta, amit az Akadémia utólag jóváhagyott.⁷¹ A Nyelvtudományi Bizottság pedig a számára engedélyezett költségkeretet Kriza János *Vadrózsák* című, székely népköltészeti műveket kiadó munkájának támogatása miatt lépte túl.⁷² A bizottságok költségvetése ugyanakkor nem csupán a támogatott munkák, illetve folyóiratok kiadását, valamint a szerkesztői díjakat, továbbá a Természettudományi Bizottság esetében a laboratórium kiadásait és a kísérletek elvégzését kellett, hogy fedezze, hanem az utaztatásokat, az Archaeologiai Bizottság esetében az ásatásokat, a Történettudományi Bizottságnál a kiadandó források másoltatását is. Mindez pedig az előre nem látható felfedezések esetén értelemszerűen a költségkeret túllépéséhez vezetett.

A bizottságok költségvetése alapján tehát egyértelműen a Történettudományi kiemelt szerepére következtethetünk, azaz nemcsak hogy a hasonló jellegű testületek közül ezt alapították meg elsőként, de ez kapta a legtöbb támogatást is. Úgy tűnik tehát, hogy a korszakban a történettudomány volt a legnagyobb presztízzsel rendelkező tudományág, aminek okairól már a bizottságok alapításának körülményeiről írva esett szó. A bizottságok közül még a szintén a Történettudományi osztályhoz kötődő Archaeologiai Bizottság költségvetése emelkedik ki, valamint a Matematikai és Természettudományi Bizottságé. Előbbié valószínűleg a működéséhez nélkülözhetetlen ásatások, utóbbié pedig a labor költségei miatt.

70 Az Archeologiai Bizottság 1867-es kiadásaihoz lásd: AkÉrt 1868, 29.

71 AkÉrt 1868, 106. A fizikai termék költségvetésére lásd még: AkÉrt 1867, 127–128; AkÉrt 1869, 33–34. A laboratórium felszerelésének szükségességét már az állandó Természettudományi Bizottság teendőinek körvonalazására kiküldött bizottság is kifejtette: *Kisgyűlési jegyzőkönyvek* 1860, MTA KIK Kt RAL K 1419, 197–201. Különösen 199.

72 AkÉrt 1868, 106.

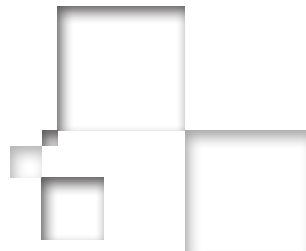
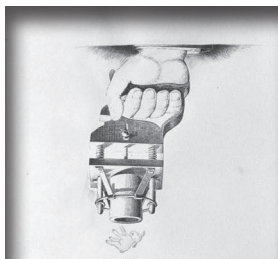
BIBLIOGRÁFIAI RÖVIDÍTÉSEK

Források

AkAlm	<i>Magyar Tudom. Akadémiai Almanach csillagászati és közön- séges naptárral</i>
AkÉrt	<i>A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője</i>
MTA Évkönyvei	<i>A M. T. Akadémia Évkönyvei</i>
MTA KIK Kt RAL	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár Régi Akadémiai Levéltár
MTAJ	<i>A Magyar Tudományos Akadémia Jegyzőkönyvei</i>

Hivatkozott irodalom

ANTALFFY 1983	ANTALFFY György, <i>Szalay László a reformkor politikai-jogi gondolkodója</i> , Bp., Közgazdasági és Jogi, 1983.
CZUCZOR-FOGARASI	CZUCZOR Gergely-FOGARASI János, <i>A magyar nyelv szótára</i> , Pest, Emich Gusztáv, 1865, III.
EÖTVÖS 1902	BÁRÓ EÖTVÖS József, <i>Beszédek: Első kötet: Emlék és Ünnepi be- szédek</i> , Bp., Révai Testvérek, 1902 (BÁRÓ EÖTVÖS József Összes Munkái VIII.).
FEKETE 1975	FEKETE Gézané, <i>A Magyar Tudományos Akadémia Tagjai 1825–1973</i> , Bp., MTA Könyvtára, 1975.
FEKETE 1988	FEKETE Gézané, <i>Az Akadémia 1831–1858 között alapított ju- talomtételei és előzményei</i> , Bp., MTA Könyvtára, 1988 [A Ma- gyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei Új Sorozat 21 (96)].
FORSTER 1928	BÁRÓ FORSTER Gyula, <i>A M. T. Akadémia és a műemlékek vé- delme</i> = MTA 1926–1928, II, 169–256.
FÖRSTER 1928	FÖRSTER Aurél, <i>A Magyar Tudományos Akadémia és a klasz- szikus ó-kor</i> = MTA 1926–1928, II, 87–135.
FRÁTER 1974	FRÁTER Jánosné, <i>A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai 1854–1949</i> , Bp., MTA Könyvtára, 1974 (A Ma- gyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hunga- ricae 70.)
HEKLER 1928	HEKLER Antal, <i>A Magyar Tudományos Akadémia és a művé- szettörténet</i> = MTA 1926–1928, II, 152–167.
HITES 2007	HITES Sándor, <i>Jósika Miklós és a történelmi regény</i> , Bp., Uni- versitas, 2007.
HUBAY 1928	HUBAY Jenő, <i>A Magyar Tudományos Akadémia hatása zene- művészetünk fejlődésére</i> = MTA 1926–1928, II, 3–28.
KAÁN 1928	KAÁN Károly, <i>A Magyar Tudományos Akadémia és az erdő- gazdasági tudományok</i> = MTA 1926–1928, II, 257–296.
KORNIS 1928	KORNIS Gyula, <i>A magyar filozófia fejlődése és az Akadémia</i> = MTA 1926–1928, I, 81–126.
KÜRSCHÁK 1928	KÜRSCHÁK József, <i>Az utolsó száz év a matematika történeté- ből Magyarországon</i> = MTA 1926–1928, I, 451–459.

- LENHOSSÉK 1928 LENHOSSÉK Mihály, *A Magyar Tud. Akadémia szerepe a magyar anatómiai irodalomban* = MTA 1926–1928, I, 153–160.
- LUKINICH 1928 LUKINICH Imre, *A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar történettudomány* = MTA 1926–1928, I, 127–142.
- MAGYARY 1928 MAGYARY Géza, *A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar jogtudomány* = MTA 1926–1928, I, 55–80.
- MAREK 1928 MAREK József, *A Magyar Tudományos Akadémia és az orvosi tudományok fejlődése az utolsó száz év alatt* = MTA 1926–1928, I, 161–201.
- MTA 1881 *Vázlatok a Magyar Tudományos Akadémia félszázados történetéből (1831–1881)*, Bp., Athenaeum, 1881.
- MTA 1926–1928 *A Magyar Tudományos Akadémia első évszázada: Az alapítás századik évfordulója alkalmából tartott ünnepi beszéd és előadások 1–2*, Bp., MTA, Franklin-Társulat, 1926, 1928.
- NÉMETH 1928 NÉMETH Gyula, *Akadémiánk és a keleti filológia* = MTA 1926–1928, II, 136–151.
- PACH–VÖRÖS 1975 *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada: 1825–1975*, szerk. PACH Zsigmond Pál–VÖRÖS Antal, Bp., Akadémiai, 1975.
- POGÁNY 1928 POGÁNY Béla, *A Magyar Tudományos Akadémia hatása a fizikai tudományok fejlődésére az utolsó száz év alatt* = MTA 1926–1928, I, 143–152.
- PULSZKY 1958 PULSZKY Ferenc, *Életem és korom*, Bp., Szépirodalmi, 1958 (Magyar Századok), II.
- SIGMOND 1928 SIGMOND Elek, *A Magyar Tudományos Akadémia és a mezőgazdasági tudományok* = MTA 1926–1928, II, 297–315.
- SZENTGYÖRGYI 1973 SZENTGYÖRGYI Mária, *Céltűzések és reformtörekvések a Magyar Tudományos Akadémián 1831–1945*, Bp., MTA Könyvtára, 1973 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae 69.)
- SZINNYEI 1928 SZINNYEI József, *A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar nyelvtudomány* = MTA 1926–1928, I, 14–34.
- THIRRING 1928 THIRRING Gusztáv, *Akadémiánk és a hazai statisztika* = MTA 1926–1928, II, 29–86.
- VEKERDI 1996 VEKERDI László, „A Tudománynak háza vagyon”, *Reáliák a Régi akadémia terveiben és működésében*, Piliscsaba–Budapest, Magyar Tudománytörténeti Intézet–Tájak–Korok–Múzeumok Egyesület, 1996, (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 1.)
- VENDL 1928 VENDL András, *A Magyar Tudományos Akadémia tagjainak hatása az ásványtan és közetan fejlődésére hazánkban* = MTA 1926–1928, I, 202–230.
- VOINOVICH 1938 VOINOVICH Géza, *Arany János életrajza 1860–1882*, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1938.
- ZELOVICH 1928 ZELOVICH Kornél, *A Magyar Tudományos Akadémia hatása a technikai tudományok fejlődésére* = MTA 1926–1928, I, 231–320.
- ZEMPLÉN 1928 ZEMPLÉN Géza, *A M. T. Akadémia hatása a kémiai tudományok fejlődésére* = MTA 1926–1928, I, 418–450.